

TEMIDA

Mart 2015, str. 75-96

ISSN: 1450-6637

DOI: 10.2298/TEM1501075M

Pregledni rad

Primljeno: 6.2.2015.

Odobreno za štampu: 23.4.2015.

Navijači i publika sportskih manifestacija kao glavne žrtve sportom izazvanog nasilja¹

ZORICA MRŠEVIĆ*

U tekstu se analizaju uzroci i mehanizmi viktimizacije sportskim nasiljem, kao i tipologija žrtava i odgovornih aktera sportskog nasilja. Cilj rada je da se, kroz analizu pojedinih situacija ritualizovanog sportskog nasilja, ukaže na činjenicu da do stradanja žrtava sportskog nasilja dolazi u sistemu ritualizovanih oblika odnosa i ponašanja vezanih za sport i organizovane navijačke grupe, kao i da su žrtve najbrojnije među samim navijačima i publikom. Tekst sadrži pregled različitih vrsta rituala sportskog nasilja koji rezultiraju viktimiziranjem pojedinaca ili grupa.

Ključne reči: žrtve, sportsko nasilje, nasilje gomile, rituali, društvo integriteta sa mehanizmima prevencije nasilja.

Uvod

Viktimizacija sportskim nasiljem se dešava u sistemu ritualizovanih oblika odnosa i ponašanja vezanog za sport i organizovane navijačke grupe, a žrtve su najbrojnije među samim navijačima i publikom (Council of Europe, 2005a). Pregled dosadašnjih istraživačkih rezultata ukazuje da su vođe organizovanih navijačkih grupa u Srbiji ne retko višestruki kriminalci sa prijavama za dese-

---

¹ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta br. III 47010 *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup*, na kome je autorka angažovana, a koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu a rukovodilac projekta je dr Aleksandar Bošković.

* Dr Zorica Mršević je naučna savetnica u Institutu društvenih nauka u Beogradu.
E-mail: zmrsevic@idn.org.rs.

tine krivičnih dela, uglavnom nasilnog tipa kombinovanih sa nedozvoljenim prometom narkoticima (Simonović, Otašević, Đurđević, 2014: 112). Izvori ukazuju da se u Evropi odavno uočila štetnost koju nanosi sportsko nasilje koje ne deluje samo na neposredne žrtve, jer aktivno obeshrabruje porodice, žene, decu, starije osobe, pripadnike etničkih manjina i osobe sa invaliditetom, da uopšte prisustvuju utakmicama. Ono takođe stvara klimu straha među lokalnim stanovništvom, posebno onima koji su pripadnici etničkih manjina ili koji žive u blizini stadiona. Zajednička želja svih je da njihovi gradovi i stadioni postanu mesta na kojima pristojni građani svih uzrasta, koji poštuju zakone, mogu da prisustvuju i uživaju u sportskim događajima, mesta na kojima će se nalaziti u udobnom sportskom ambijentu u kome su dobrodošli, bez straha od nasilja, bez strepnji da će se naći u opasnim situacijama. Zbog toga se promovise sinergična institucionalna prevencija sportskog nasilja putem zajedničkog zalaganja za vrednosti tolerancije i fer pleja (Final Statement, 1998). U našoj specifičnoj sredini pored tih opštih preventivnih pristupa, bilo bi potrebno primeniti i onemogućavanje kriminalcima da predvode navijačke grupe i time negativno utiču na mlađe članove tih grupa koji nemaju ni kriminalnu prošlost, ni sadašnje kriminalne aktivnosti (Simonović, Otašević, Đurđević, 2014: 109).

Sportsko nasilje je dosta širok, opšti pojam koji obuhvata različite aktere u različitim ulogama, kako nasilnika, tako i žrtava nasilja, ali i onih koji svojim činjenjem ili nečinjenjem omogućavaju nasilje. Moguće je tako npr. identifikovati nasilje koje se dešava između samih sportista, kako na utakmicama, tako i na treninzima, na pripremama, u klupskim prostorijama ili na drugim javnim mestima (Ćurguz, 2007). Poznati su i slučajevi nasilja trenera nad sportistima, ali i obrnuto, nasilje sportista nad trenerima, pa i upravama klubova, a ne retko je i tzv. „institucionalizovano nasilje“ kada klupski moćnici odstranjuju iz takmičenja talentovane sportiste koji su im pali u nemilost, kao i povređivanje sportista usled preintenzivnih treninga i takmičenja (Bodin i dr., 2007: 16). Poznato je i da ekstremistički pokreti na sportskim stadionima beskrupulozno paradiraju svojim ideologijama, zbog čega stadioni postaju mesta rasističkih i ksenofobičnih manifestacija, ili čak poprišta etničkih, kulturoloških, religijskih i međunacionalnih konflikata.² Moguće je i nasilje roditelja nad decom i mladim sportistima, kada roditelji u želji da im deca po svaku cenu ostvare zna-

---

² Sukob između hrvatskih i srpskih navijača na evropskom prvenstvu u vaterpolu 2003. godine delovao je u nekim momentima kao poprište bezumlja, zbog čega je onemogućeno službeno proglašenje pobednika i podela medalja (B92, 2005).

čajnije sportske rezultate i karijere, pribegavaju pritiscima koji ne retko mogu da prerastu u pravo nasilje (Anastasovski, 2012).

Ipak, kada se govori o sportskom nasilju, najčešće se misli na ono najopasnije masovno nasilničko ponašanje, visokorizično sa stanovišta mogućeg broja viktimiziranih, čije su žrtve uglavnom navijači i sportska publika, poput nasilja publike prema protivničkim navijačima, koje se još naziva i nasilje gledalaca (*spectators violence*). Naravno, ne previđaju se ni drugi pravci viktimiziranja, npr. takmičara, sudija, trenera i funkcionera protivničkih klubova, ali i prema sportistima, navijačima i upravama sopstvenih klubova, odnosno timova za koje se navija.³ Da i reagovanja policije mogu da dovedu do žrtava, ilustruje drastičan primer krvavog gušenja sukoba među navijačima u Moskvi 1982. godine, nakon izjednačenja u utakmici Kupa UEFA između Spartaka i holandskog Haarlema, kada je ubijeno 340 ljudi u energičnoj policijskoj akciji protiv razuzdanih Spartakovih navijača. Poznati su i obračuni navijača koji navijaju za isti klub, ali se bore za prestiž, navijačku teritoriju, vođstvo organizovanih navijačkih grupa ili preuzimanje vansportskih lukrativnih aktivnosti, kako legalnih (kafići, kiosci brze hrane, automehaničarske radionice), tako i nelegalnih (trgovina drogama), i slično (RTS, 2013). Zbog svega toga, možda je preciznije govoriti o nasilju do koga dolazi u vezi sa sportom, nego o sportskom nasilju, jer je jasno da najviše nasilja i žrtava tog nasilja ima oko sporta, i u odnosima različitih sportskih aktera, čak mnogo više nego za vreme i tokom samih sportskih dešavanja (Plavšić, Igrutinović, 2014: 19).⁴ Ipak, u ovom radu ćemo koristiti kao kraći, prihvaćeniji i jasniji termin „sportsko nasilje“ uz svest o izvesnoj nepreciznosti tog pojma. Predmet rada je analiza mehanizama i uzroka viktimizacije sportskim nasiljem, kao i tipologija žrtava sportskog nasilja i identifikovanje odgovornih aktera. Cilj rada je da se kroz analizu pojedinih situacija ritualizovanog sportskog nasilja ukaže na činjenicu da se viktimizacija ne dešava slučajno, usled individualnih akata nepredvidljivog izbijanja agresivnosti, niti iz prenaglašene ljubavi prema sportu i klubu za koji se navija.

³ Poznat je sukob između pojedinih grupa Partizanovih navijača, posebno „Zabranjenih“ i „Alkatraza“, koji je rezultirao krvavim obračunima članova konfrontiranih grupa (B92, 2011).

⁴ Nasilje koje se odigrava na samim igralištima i borilištima simboličke je naravi i retko ostavlja žrtve, jer je sam današnji sport u svom modernom obliku „saniran“, kroz znatno smanjivanje fizičkog nasilja među učesnicima, i u tom aspektu, učinjen relativno bezbednom, neviktimizirajućom aktivnošću (Bodin i dr., 2007: 12).

Nasilje gomile

Iako u današnje vreme nasilja ima manje u samom takmičarskom toku, zabrinjava nasilje oko sporta, što se posebno odnosi na najteže oblike nasilja, tzv. „nasilje gomile“, koje dovodi u opasnost živote desetina ili čak stotina ljudi. Inače, „nasilje gomile“ nije isključivo fenomen modernog sporta i današnjeg društva, jer je ostalo zabeleženo više slučajeva masovnog viktimiziranja publike i sportskih suparnika u raznim istorijskim razdobljima.

Jedan od najranijih zapisa o sukobima između suparničkih navijača potiče od Tacita (*Anali*, 14.17), i opisuje nered u Pompejima 59. godine. Tokom gladijatorskih igara koje je u gradu organizovao izvesni Livenius Regulus, grupe gledalaca iz Nucerie i Pompeja počele su međusobno da razmenjuju uvrede a potom i kamenice, da bi neredi prerasli u oružani sukob. U sukobu je ubijeno i ozleđeno toliko ljudi pa je građanima Pompeja nametnuta desetogodišnja zabrana učestvovanja na sportskim takmičenjima, a navijački klubovi su raspušteni (Bodin i dr., 2007: 19).

Kada se govori o sportskom nasilju, posebno o nasilju gomile, takođe je potrebno uočiti o kojim se sportovima radi, jer nisu svi sportovi podjednako poprišta tog masovnog vida nasilja, niti svi podjednako predstavljaju potencijalno nebezbedne sredine. Pre svega, ohrabruje da se u velikoj većini sportova uopšte ne dešavaju nikakvi akti nasilja. Nasilja nema ni u jednom od bazičnih sportova, atletici, plivanju, gimnastici, a nema ih ni u borilačkim sportovima, poput rvanja, karatea, džudoa, mačevanja, pa ni boksa, koji se smatra najgrubljim borilačkim sportom, niti njegovim savremenim varijantama kik boksa. Nema ga ni u nekim profesionalnim sportovima u kojima se zarađuje veliki novac i koji uživaju globalnu popularnost, kao što su, na primer, tenis i golf, auto trke, alpske skijaške discipline i umetničko klizanje. Stoga, cirkulacija velikih svota novca ne može sama po sebi da se smatra uzrokom sportskog nasilja, zbog eventualno prisutnog prenatlaženog nastojanja da se dođe do pobeđe po svaku cenu. Svi ti sportovi jednostavno ne podstiču lokalne, nacionalne i međunarodne antagonizme, i uopšte nisu ambijent nasilja gomile (Bodin i dr., 2007: 16).

Nasilje gomile se, u stvari, obično povezuje sa grupnim sportovima, odnosno igrama loptom (Vučićević-Miladinović, 2010), ali i tu kritička analiza jasno ukazuje da je nasilje koje se eventualno ponekad dešava u gledalištima košarkaških, rukometnih, hokejaških ili vaterpolo utakmica, samo rezultat specifičnog

„prelivanja“ navijačkog nasilništva iz fudbala.⁵ Dakle, ako hoćemo da budemo precizni, pojam „nasilje u sportu“ odnosno nasilje gomile kao njegov najopasniji vid, zaista se najviše odnosi na nasilje koje se dešava u, i oko fudbala, jer je fudbal sportska igra koja je i istorijski, i u savremenim uslovima primarni izvor masovnog sportskog nasilja, odakle ga organizovani navijači, u kritičnim sportskim ili političkim momentima, prenose i na druga sportska borilišta.

Nasilničko ponašanje u fudbalu potiče, naime, iz vremena početaka savremenog fudbala,⁶ kada je ta igra iz elitnih engleskih škola i univerziteta počela da se igra i u običnom narodu, na terenima na kojima je publika bila odvojena od igrališta samo konopcem. Tadašnja fudbalska publika nije sedela, već je mečeve pratila u pokretu za kretanjem lopte oko terena, a budući da su bili razdvojeni samo konopcem, mečevi su se često završavali u opštoj tuči igrača i gledalaca. Ta divlja, rušilačka jurnjava publike i igrača za loptom, bila je dugo vremena sastavni deo fudbalskog spektakla, koji se zadržao uprkos svih poboljšanja fudbalskih gledališta. Naime, i pored tih početnih poboljšanja uslova odigravanja i praćenja fudbalskih mečeva krajem 19. i početkom 20. veka (amfiteatarske tribine pokrivene krovnom zaštitom od vremenskih uslova, jake i visoke ograde između igrališta i gledališta), opšte tuče navijača nisu prestale da se dešavaju. Ako posmatramo sa tog aspekta, fudbal je, dakle, „po tradiciji“, izvor sportskog nasilja koje su fudbalski navijači vremenom preneli i na druge sportske discipline. Tome doprinosi agresivna igra koja je postala javno afirmisana i prihvaćena vrlina savremenog fudbala (Božović, 2007: 100-105), a agresivno navijanje deo tog sportskog scenarija.

U razdoblju od početka 20. veka do 1960-tih godina, nasilni incidenti nastajali su zbog percepcije suđenja igre ili opšteg sportskog rivalstva. Oni su

⁵ Fenomen „prelivanja“ navijačkog nasilništva je fenomen koji deluje u svim pravcima, i iz fudbala u druge sportove, i iz drugih sportova u fudbal, ali i između drugih sportova međusobno. O tome organi zaduženi za bezbednost sportskih priredbi itekako vode računa. Tako je npr. meč 13. kola Superlige Srbije između Voždovca i Novog Pazara, koji je trebalo da se odigra u Beogradu u novembru 2014. godine, neposredno nakon ubistva srpskog navijača u Istanbulu, odložen kako bi se izbegli eventualni incidenti (Tanjug, 2014). Iz istih razloga odložena je i vaterpolo utakmica između Partizana i Galatasaraja u Ligi šampiona, iako je prošlo nedelju dana od tragedije u Istanbulu, i uprkos spremnosti oba kluba da odigraju utakmicu u redovnom terminu (Nikolić, 2014).

⁶ I mnogo pre formiranja savremenog fudbala u drugoj polovini 19. veka, on je bio povezan sa nasiljem, već od samog svog nastanka u 13. veku u Engleskoj. Srednjevekovne „fudbalske“ utakmice su podrazumevale učešće stotine igrača i zapravo su predstavljale borbe mladih muškaraca iz suparničkih sela i gradova, koji su na ovaj način rešavali lične nesporazume i svađe oko zemjišta (Vučićević-Miladinović, 2010).

se uglavnom izražavali šovinizmom, besom ili spontanom izgredništvom, kao obeležjima kulture tipične fudbalske publike, mahom pripadnika radničke klase (Bodin i dr., 2007: 26).

Ali još tada je započela tendencija da preko ispoljavanja privrženosti svom klubu, ili nezavisno od toga, navijači sve više demonstriraju osećanja nacionalne pripadnosti (Čolović, 2000). Oblici nasilja koji su počeli da se dešavaju na fudbalskim stadionima, i oko njih, bili su očigledno sve manje spontani. Oni nisu nužno bili uzrokovani bilo čime u samoj igri, rezultatom utakmice ili incidentima na terenu (odlukom sudije, prekršajem, ponašanjem igrača na klupi, ili u igri), pa čak ni izazvani od strane protivnika. Ponekad je nasilje bilo ekstremno i uključivalo je veliki broj ljudi, ali ono više nije bilo povremeno ili impulsivno, povezano s rezultatom ili određenim elementima prema obrascu frustracije i agresije, nego je postalo organizovano, kolektivno i često unapred isplanirano (Bodin i dr., 2007: 25). Huliganstvo se počelo definisati kao nasilje koje je izvršeno svesno, na organizovan, strukturiran i osmišljen način, zapravo vrlo slično organizovanom kriminalu (Bodin i dr., 2007: 26) sa kojima postoje i druge veze, pre svega personalnog karaktera. Postaje i spolja vidljivo da funkcija rituala navijanja i rituala pratećeg nasilja nije samo da se podrže sportski uspesi „svojih“ po svaku cenu, niti da je pripadnost organizovanim navijačkim grupama deo burnog odrastanja i sazrevanja mladića, već i da se omogući ostvarivanje raznih finansijskih, političkih, klasnih, kriminalnih i raznih drugih vansportskih interesa iza glavne scene, koji su često nevidljivi na prvi pogled (B92, 2009).

Fudbalski stadioni kao poprišta viktimizacije

Fudbal je danas strast miliona, koju dele ljudi svih kontinentata i svih rasa, pa je i to specifično nasilje gomile koje ga prati, takođe globalnog karaktera. Ali i pored znatno osavremenjenih uslova sportskih borilišta na kojima se igraju fudbalske utakmice, kao i detaljno razrađenih pravila ponašanja igrača i svih drugih aktera fudbalske igre, i dalje postoji ta, nikada ugašena strastvena želja fudbalskih navijača da se umešaju, bilo tako što će da utrče u teren, bilo na onaj deo tribina namenjen protivničkim navijačima, i izazovu masovnu tuču. Poslednji zabeležen slučaj se desio u polufinalu afričkog Kupa nacija kada je pri rezultatu od 0:3 za gostujuću Genu, utakmica prekinuta jer su, ogočeni zbog poraza i eliminacije, domaći navijači upali u teren. Zbog ovog inci-

denta utakmica je bila prekinuta 35 minuta, a red je uspostavljen tek energičnom akcijom brojnih policijskih snaga (Bećagović, 2015). I dok je uspostavljanje sigurnosnih kordona oko stadiona, zajedno sa podizanjem ograda, trebalo da posluži smanjenju nasilja unutar stadiona, nasilje se nije uspelo potpuno eliminisati (Bodin i dr., 2007: 30). Nasilje se, u stvari, premestilo na ulice i centre gradova, i više uopšte nije povezano sa utakmicama. Tuče se dogovaraju između organizovanih grupa, uz upotrebu savremenih sredstava komunikacije, kao što su internet ili mobilni telefoni, i odigravaju se na mestima daleko od stadiona (Council of Europe, 2005b: 8).

Ritualni sportskog nasilja mogu se najlakše uočiti u stadionskim koreografijama navijačkih grupa koje se odnose na način navijanja na tribinama, ali i na unutargrupnu dinamiku navijačkih grupa, ponašanje navijača pre i posle mečeva, njihov izgled, pesme. Ne treba ispustiti iz vida da i savremeni stadioni predstavljaju, po mišljenju mnogih, svojevrsne škole varvarstva. Naime, to je ambijent koji, po nekim mišljenjima (Simonović, 2013), već i svojim izgledom sugerise mladima da nisu ljudi i da se od njih i ne očekuje ljudsko, već varvarsko, vandalsko, životinjsko ponašanje.⁷ Poštovanje savremenih arhitektonskih zahteva za podizanje nivoa bezbednosti publike, sigurno značajno doprinosi da se ta bezbednost zaista poveća, ali to ne sme da bude jedina mera preduzeta sa tim ciljem.

Ni savremeni stadioni, dakle, ne mogu potpuno da iskorene onu iskonsku strast fudbalske publike koja postoji od kada postoji ta igra, a to je da izazovu ili bar da se umešaju u incidente, da nezadovoljni uzmu „pravdu“ u svoje ruke, ili da posle pobede svoga tima, podele radost na terenu sa njima, ali i da trijumfalnim izlivima ponize protivničke navijače. Ali mogu sigurno da preveniraju ili umanje opasnosti na samom stadionu. Činjenica naše stvarnosti je da su u Srbiji stadioni stari tako da, kada dođe do nemira na utakmicama, policija teško može da zaštiti igrače, sudije, kao i one gledaoce koji nisu učesnici nasilja. Zbog toga se ulaže u mere bezbednosti, kao npr. na Gradskom stadionu u Novom Pazaru gde je u januaru 2015. godine počelo postavljanje 30 kamera za video nadzor, kojim tamošnji fudbalski Superligaš želi da podigne nivo bezbednosti na znatno viši nivo tokom odigravanja utakmica na ovom sportskom

⁷ Oblik stadiona, visoka žičana ograda ojačana betonom, policijski kordoni, pendreci, suzavci, kamere, kontrole, iskežene čeljusti treniranih policijskih pasa, kopita konja, borna kola, vodeni topovi. Stadion je slika nasilja i ujedno poziv na nasilje (Simonović, 1995).

objektu (Kočović, 2015).⁸ Pored toga, dosadašnje iskustvo pokazuje da organizovane navijačke grupe mogu da nađu dosta prilika za sukobe i izvan stadiona, pa prevencija takvih nemilih događaja ne sme da se ograniči samo na fizičku rekonstrukciju samih sportskih borilišta.

Karakteristike žrtava sportskog nasilja

Najčešći akteri nasilja gomile su pripadnici organizovanih navijačkih grupa, ali i najčešće žrtve su takođe pripadnici istih takvih grupa, samo iz suparničkog navijačkog „tabora“. Zbog toga je potrebno analizirati ko zapravo sve strada od sportskog nasilja, od koga, i kao posebno važno, u kojim situacijama. Jer ako se žrtve i nasilnici ne razlikuju značajno, onda zapravo i nije njihova razlika ta koja dovodi do nasilja, već su to situacije u kojima se oni zajednički nalaze, tj. u kojima zajedno učestvuju. Pada u oči društvena prihvatljivost i dozvoljenost ritualizovanih oblika sportskih antagonizama u kojoj se oni nalaze, a koje mogu da se identifikuju kao rituali sportskog nasilja. U njima ni doprinos žrtve ne sme da bude zanemaren, bez obzira da li se radi o žrtvama koje su „provocirale“, odnosno svojim ponašanjem neposredno doprinele i izbijanju sukoba i njegovom eskaliranju, ili se radi o tzv. nevinim, odnosno, slučajnim žrtvama, neupletenim u ceo nasilni scenario navijačkog huliganizma. Po teoriji životnog stila (Ignjatović, 2008: 178), rizici se povećavaju za one pripadnike određenih grupa koji se svesno odluče za ponašanje u okviru određenog životnog stila. Žrtve sportskog nasilja, zato, mogu da se klasifikuju kao žrtve saučesnici, žrtve provokatori, pa i kao tzv. alternativne žrtve, kao kod duela kada svaki od učesnika pristaje na tu ulogu koja nosi rizik kolektivne viktimizacije (Ignjatović, 2008: 179).

Žrtve sportskog nasilja spadaju tipološki u žrtve nasilničkog kriminaliteta (Plavšić, Igrutinović, 2014: 22), ali su takođe, u određenim situacijama, i žrtve konvencionalnih zločina (krvnih i imovinskih delikata, organizovanog kriminala), kao i žrtve zloupotrebe moći. Karakteristično je za žrtve sportskog nasilja da one nemaju tipičan psihološki profil žrtve, niti u društvenom ambijentu u kome se i same ponašaju nasilno ili čak i kriminalno, uopšte odigravaju

---

⁸ Iako je investicija vredna čak milion dinara, u upravi Plavih kažu da je višestruko manja od do sada plaćenih kazni Fudbalskom savezu Srbije zbog nereda navijača. Fudbalski klub Novi Pazar je od ulaska u Super ligu 2011. godine zbog nereda navijača za kazne platio preko pet miliona dinara, i odigrao 12 utakmica, dakle skoro svaku četvrtu utakmicu, bez publike.

ulogu žrtve (Konstantinović-Vilić i dr., 2009: 469). Ta uloga, i njeno društveno odigravanje, uglavnom je karakteristika dugotrajno viktimiziranih ženskih žrtava drugih, uglavnom privatnih, oblika nasilja u njihovim tipičnim rodnim ulogama. Rodne uloge mladih muškaraca su suprotno tim ženskim ulogama, izrazito akterskog, aktivnog karaktera, sa prevashodnom namerom da se bude onaj koji viktimizira druge, a ne onaj koji je viktimiziran.

Žrtve sportskog nasilja su uglavnom situacione žrtve do kojih dolazi usled povišenih emocija od kojih je najizraženije prisustvo gneva, straha, mržnje, zavisti (Mirić, 2011: 83-84). Ali pored tih situacionih žrtava, postoje takođe i žrtve dugotrajnih sukoba između navijačkih grupa oko podele teritorije, bilo navijačke, bilo nekih drugih, vansportskih (uglavnom kriminalnih) aktivnosti, kada najviše podsećaju na žrtve mafijaških obračuna (RTS, 2008).

Žrtve sportskog nasilja su uglavnom mladi muškarci, pripadnici navijačkih grupa, dok su izvršioci sportskog nasilja, takođe, mladi muškarci, pripadnici navijačkih grupa, dakle njihovi vršnjaci. Zbog toga se može konstatovati da je osnovna karakteristika viktimizacije sportskim nasiljem to što između viktimiziranih i viktimizatora ne postoje gotovo nikakve relevantne društvene razlike (osim različitih navijačkih preferenci), ni u godinama, nacionalnoj i polnoj pripadnosti, niti socijalnom statusu, pa ni pripadnosti istoj, navijačkoj subkulturi. Kao karakteristika, takođe, uočava se da viktimizaciji sportskim nasiljem uglavnom ne prethodi konkretizovana diskriminacija zasnovana na stvarnoj, ličnoj pripadnosti žrtava ni jednoj, određenoj diskriminisanoj grupi, identifikovanoj kao najčešće izloženoj diskriminaciji (Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 2013: 35).⁹ Slična situacija je i sa nepostojanjem tzv. personalizovanog govora mržnje, ali uz prisustvo opšteg govora mržnje, kao generalno shvaćenog elementa koreografija sportskih konfrontacija koje uvek sadrže uvredljiv, izazivački govor, a koji se ritualno koristi bez konekcije sa stvarnom seksualnom orijentacijom i nacionalnom pripadnosti, kao provokacija.

⁹ Osobe sa fizičkim invaliditetom, osobe sa mentalnim invaliditetom, starije osobe, žene, siromašni ljudi, LGBT osobe, verske manjine, izbeglice, azilanti, stranci, oboleli od HIV-a.

Sport kao ritual, rituali u sportu

Analiza pojedinih tipičnih situacija sportskog nasilja ukazuje na činjenicu da do žrtava tog vida nasilja ne dolazi slučajno, i ne usled individualnih akata nepredvidljivog izbijanja agresivnosti, i sigurno ne iz prenaplašene ljubavi prema sportu i klubu za koji se navija. Žrtve sportskog nasilja bivaju viktimizirane u sistemu ritualizovanih oblika odnosa i ponašanja vezanog za sport i za organizovane navijačke grupe (Mršević, 2014a: 10). Postojanje ritualnog karaktera tih situacija, u kojima tipično dolazi do viktimiziranja, doprinosi formiranju stava da je odgovornih mnogo više od samih nasilnika, kao „neposrednih izvršilaca“. Naime, rituali su vid društveno prihvaćenog oblika ponašanja, koji zadovoljavaju interese mnogih vidljivih i nevidljivih aktera, pa su kao poželjni i korisni, ne samo tolerisani, već i podržani.

Ritualni su društveni performansi utvrđene koreografije, koji u suštini predstavljaju obrede zajedništva, čija je svrha potvrđivanje pripadnosti manjoj ili većoj socijalnoj zajednici, od nacije do kluba navijača. Osim svoje primarne svrhe, rituali takođe, sa svoje strane, često imaju funkciju da podrže tradicionalne oblike društvene hijerarhije i vlasti. Naime, široko prihvaćen funkcionalistički pristup tumačenja rituala ukazuje da je ritual homeostatski mehanizam (mehanizam koji održava unutrašnju stabilnost i koherentnost društvene zajednice), uprkos spoljnim i unutrašnjim izazovima i tenzijama. Funkcionalistički pristup ritualizacije društvenih konflikata omogućava održavanje društvene ravnoteže, uz pomoć više strukturalnih performativnih modela, i simbola (Mršević, 2014b: 230).

I sam sport, generalno, može da se smatra jednim nizom rituala današnjeg vremena. Sportsko nasilje je, sa svoje strane, jedan od visoko ritualizovanih, pratećih elemenata sportskih zbivanja, sa svim navedenim osobinama i funkcijama rituala. Neki autori smatraju da je koren sporta u nasilju, u drevnim ritualima ili ratovima kao prekretnicama u životu društva (Bodin i dr., 2007: 11). Saznavanje funkcionisanja rituala sportskog nasilja pomaže u otkrivanju njegove suštine. U svetlu tog, funkcionalističkog shvatanja rituala, ritualizovani huliganizam i vandalizam navijača, naime, može da se sagleda i u funkciji omogućavanja izlaska iz liminalne zone mladosti i prijema momaka u svet odraslih, punopravnih članova društva, u procesu stvaranja muške zajednice odraslih, specifične za patrijarhalni *communitas*. Moderan sport je uvek bio osnovni domen kulture za stvaranje i reprodukciju dominantnih, heteroseksualnih muških identiteta (Đulijanoti, 2008: 128). Pomovisana sportska muškost

se ogleda u spremnosti da se „stavi glava tamo gde mnogi ne bi ni nogu“. Nedavno postizanje odlučujućeg gola u poslednjim minutima meča od strane povređenog igrača u tom vrednosnom sistemu se smatra činom vrhunskog sportskog herojstva i primerom za uzor.¹⁰

Navijanje pozitivno vrednuje i podržava takve sportske manire, dodajući sa svoje strane svoj doprinos egzaltiranoj muškosti. Navijanje zato predstavlja tipičan obred zajedništva, pripadnosti navijačima jednog određenog kluba, određene grupe iz određenog kraja, ali i pripadnicima određene generacije, klase i nacije. Sadržina ritualnog performansa nasilja navijačkih grupa obuhvata bodrenje svoje ekipe, zahteve da se pobedi, postigne gol, da „svi krenu u napad“, isterivanje loše sportske sreće, ili vređanje protivničke ekipe,¹¹ njihovih navijača i funkcionera, sudija, zahtev da se „pokida“, „rasturi“, „pregazi“ protivnička ekipa, ali i vređanje i isterivanje uprave kluba za koji se navija, vređanje sopstvene ekipe ako izgubi meč ili se po mišljenju navijača, ne trudi dovoljno. Potenciran je osećaj pripadnosti grupi, jer to donosi i anonimnost kao neograničenu moć i oslobađanje od lične odgovornosti (Vučićević-Miladinović, 2010). Takođe, fenomen sugestibilnosti je izraženiji u stanju gubitka ličnog identiteta, pa tako čovek postaje prijemčiviji za svaku vrstu ideje i dela koja potekne od strane grupe. Ove karakteristike perioda adolescencije su posebno značajne, jer se maloletnici upravo i udružuju u maloletničke grupe i bande da bi kroz zajedničko delinkventno ponašanje zadovoljili potrebu pripadanja grupi, koja je u ovom razvojnem periodu posebno izražena (Mirić, 2011: 85). Oni teže da se emancipuju od roditeljskog ograničavanja i ništa nije neprijatnije adolescentu nego prebacivanje i ruganje da je nesamostalan, da je potpuno pod kontrolom roditelja, posebno majke. Zbog svojih psiholoških karakteristika i činjenice da se nalaze na raskrsnici između detinjstva i odraslog doba, mladići su posebno podložni uticajima okoline koja ih može odvesti, s jedne strane ka komformističkom ponašanju, a sa druge, ka kriminalnom ponašanju. Kojim će putem maloletnik krenuti zavisi od mnogo faktora, među

¹⁰ Krvave Banetove kopačke iz polufinala Liga kupa protiv Liverpoola oduševile su čak i Žozea Murinja. „Imao je gadnu posekotinu i sa takvom nogom nam je doneo pobjedu. Banetovu kopačku treba poslati pravo u akademiju, kako bi deca mogla da vide kako se bori za klub“ – rekao je Murinjo (Internacionalni, 2015).

¹¹ Provokativan, uvredljiv navijački stil neguje se kao redovni izraz navijačkih strasti, navodimo samo nedavni primer događaja u Istanbulu: „U hali smo bili izloženi skandaranju Srbe u bunar, kao i provokacijama sa zastavama Kosova“ (Agencije, 2014).

kojima se, po mišljenju autora, ličnost samog maloletnika i uticaj šireg i užeg okruženja izdvajaju kao najvažniji (Bodin i dr., 2007: 89).

Uprkos opadajućem kvalitetu sportskih takmičenja u Srbiji, slučajevi nasilja, i to onih sa smrtnim ishodom kao najtežim posledicama, ne prestaju da se dešavaju i uznemiravaju javnost kao tragični ishodi povišenih sportskih strasti u pregrejanim sportskim atmosferama, a nastavak i razbuktavanje rušilaštva kao da je usmereno protiv samih temeljnih vrednosti građanskog društva (Čolović, 2000). Poslednji slučaj koji se desio nedavno, kada je navijač Crvene zvezde ubijen u novembru 2014. godine u Istanbulu pre košarkaške utakmice, još jednom je pokrenuo novi talas zabrinutosti situacijom u, i oko popularnih grupnih sportova i opšte nebezbednosti sportskih događaja. Ponovo je postao aktuelan stav da sport proizvodi ozbiljnu „dozu“ nebezbednosti (Savković, Đorđević, 2010: 7), koja dovodi do povišenog rizika od viktimizacije. Uz njega je, takođe, prisutan i stav da treba diferencirati sport uopšte od navijača huligana, jer je huliganizam izvor nebezbednosti (Savković, Đorđević, 2010: 11), a ne sport sam po sebi. Na to se nadovezuje, kao korak dalje, i stav da zapravo ni huliganizam nije toliko izvor nebezbednosti, već su to, pre svega, kriminalci koji kao vođe navijača (Simonović, Otašević, Đorđević, 2014: 109), predvode nasilne obračune među navijačkim grupama, pretvarajući navijačke grupe u filijale svojih kriminalnih aktivnosti (B92, 2009).

Ritualizovani oblici sportskog nasilja

Ritualizovani oblici sportskog nasilja, mogu se podeliti u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja; 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe; i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama. Svi ovi oblici ritualizovanih oblika sportskog nasilja nesumnjivo dovode do žrtava, predstavljajući, gore pomenuti, viktimizirajući, situacioni ambijent koji pogoduje uzročnopsledičnom sledu nasilnih zbivanja (Mršević, 2014b: 216).

Žrtve ritualnih masovnih tuča policije i navijača na tribinama su, pre svega, brojni povređeni navijači i policajci, ali i obična publika, gledaoci koji su se našli nevoljno na udaru nasilnih događaja na tribinama. Kada se tok utakmice ne sviđi organizovanim navijačkim grupama, zato što njihov tim gubi, zato što sumnjaju u nameštenost utakmice ili pristrasnost sudija, zato što ne igra nji-

hov omiljeni igrač ili ga je povredio protivnički igrač, ili njihov tim igra defanzivno, počinje nasilno izražavanje nezadovoljstva, vandaliziranje mobilijara¹² na stadionu, potom, napadi na protivničke navijačke grupe, izazivanje nereda po svaku cenu. Reagovanje policije, obično, može da dovede do masovnog okršaja na tribinama.

U ovu vrstu ritualnog nasilja spada i nasilje neizazvano takmičarskim rivalitetom, kao vrsta ritualnog nasilja radi nasilja. Kad navijači po svaku cenu žele nasilje, onda i prijateljske utakmice prvoligaša s trećeligašem postaju rizične, što dokazuje da navijačko nasilje nije uvek, i ne mora uopšte ni da bude, uzrokovano sportskim događajima. Sam tok utakmice, koliko god da je stresan, huligane nužno ne interesuje. Njihov „program“ se odvija nezavisno od događaja na terenu: pirotehnika će svakako biti upotrebljena, kao i naročito pripremljena scenografija, uključujući provociranje protivničkih navijača i igrača.

Ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa izvan stadiona, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprimstva“ gostujućim navijačima, ritualno „dokazivanje“ na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata, takođe rezultiraju brojnim povređenim učesnicima, vandaliziranjem javne i privatne imovine, i ugrožavanjem života i opšte bezbednosti. Navijačke tuče odavno su postale sastavni deo života u većim gradovima. Do sukoba pripadnika različitih navijačkih grupa obično dolazi pre i posle utakmica, često po samom osnivanju grupe, koja je željna dokazivanja, ali i prilikom događaja koji nemaju veze sa sportom, poput Parade ponosa (Ekipa Press-a, 2011). Masovne međusobne tuče navijačkih grupa i sa policijom paradigma su rituala sportskog nasilja, i najčešće se upravo na njih misli kada se analizira sportsko nasilje. One se dešavaju između navijača različitih klubova i izvan sportskih borilišta, što se takođe smatra ritualizovanim sportskim nasiljem, iako se ne dešava neposredno na, niti oko sportskih borilišta.

U ovaj tip ritualnog nasilja spadaju i napadi na sudije i gostujuće igrače što je odavno deo pratećeg „folklor“ utakmica. Iako ove masovne tuče različitih navijačkih grupa, odnosno tuče grupa i policije, uglavnom nisu unapred zakazane, veoma liče na njih po broju učesnika i obično ozbiljnim posledicama, ali i jer su očekivane po mestu i vremenu dešavanja (pre ili posle utakmice, oko stadiona, železničkih i autobuskih stanica na koje dolaze gostujući navijači, i slično), i od ranije su poznate kao jedna od dominantnih manifestacija huliganizma (Dunning, 1994: 136).

¹² Inventar na stadionu.

Ritualni unutar navijačke grupe, kao što su npr. borba za prestiž i vođstvo, inicijacija novih članova, inherentno su nasilnog karaktera i kao takvi viktimiziraju poražene, mlađe, slabije, novodošavše. Pojedinci-vođe koji imaju istaknut položaj, postoje u svim strukturiranim grupama, kao što su i navijačke skupine. Kada govorimo o vođama možemo ih definisati kao pojedince koji imaju veliki uticaj na ostale članove grupe koje predvode, i iz tog razloga su veoma važni kada se govori o huliganizmu (Ekipa Vremena, 2013).¹³ Nekadašnji predsednik Tadić je za njih 2011. godine rekao da „švercuju narkotike ili učestvuju u drugim kriminalnim radnjama. Zarađuju novac i plasiraju ga kao dominantnu činjenicu u svojim odnosima u navijačkoj grupi“ (Status, 2011). Opšte je poznato široj javnosti u Srbiji, da se u upravnim odborima klubova nalaze i vođe navijačkih grupa, da njihova uloga nije samo marginalna, već često njihov glas biva odlučujući u donošenju konačne odluke (B92, 2011). Oni se često koriste kao pokretačko oruđe za izvršavanje prljavih poslova, poput neke smene u klubu, ili druge promene do koje se ne može doći nekim konvencionalnim putem.

U TV serijalu *Insajder* navodi se da je poslednjih godina protiv vođa navijača Zvezde, Partizana i Rada podneto više od stotinu krivičnih prijava za teška krivična dela, ali da godinama nema pravnosnažnih presuda, tako da je očigledno da je njihova nekažnjivost deo ritualnog funkcionisanja navijačkih grupa u kontekstu ritualizovane podrške izvan sportskih aktera (Stanković, 2010). Ipak, neki autori ukazuju da treba razlikovati kriminalnu karijeru vođa navijačkih grupa od većine navijača potpuno nekriminalnog ponašanja (Simonović, Otašević, Đurđević, 2014: 112). Postojeće vidljive privilegije pokazuju kako je vođenje navijačkih grupa izuzetno profitabilan posao. Tako dolazi i do nasilja pojedinih navijačkih grupa, koje predvode bande trgovaca drogom, i koji, uz druge nezakonite poslove, vrše i svoje „krvave obračune“ (Nedeljković, Pantić, 2013: 12).

Prilikom prijema novih navijača, obično onih mlađeg uzrasta, od njih se traži da izvrše različite zadatke. Navodi se da najmlađi navijači, praktično deca koja tuku navijače iz suprotstavljenih tabora, to rade uglavnom samo kao produžena ruka onih starijih, vođa, koji im nalažu da to urade. Da bi pristupili

---

¹³ Fudbalski huliganizam je termin koji su skovali mediji sredinom šezdesetih godina, u vreme kada je počelo televizijsko prenošenje utakmica i kada je radnička klasa prihvatila fudbal kao svoj sport. Ovaj termin se odnosi, kako na spontano nastale nemire na utakmicama čiji su inicijatori grupe navijača, tako i na organizovano nasilje i međusobne borbe bandi. Ove bande povezuju svoj identitet sa određenim fudbalskim timom, i usmeravaju svoje nasilničko ponašanje na bandu nekog drugog tima, a njihovi sukobi često nisu vremenski ni prostorno povezani sa nekom konkretnom utakmicom (Vučićević-Miladinović, 2010).

nekoj navijačkoj grupi moraju da urade određene zadatke da bi dokazali da su zaslužili da budu primljeni. Neki se tetoviraju, da bi obeležili pripadnost, a neki tuku navijače suprotnog tabora. Krađe su takođe na repertoaru zadataka (Čomić, 2012). Uglavnom, nasilje je „ulaznica“ i za prijem u navijačku grupu kao i dalju izgradnju statusa pojedinog ekstremnog navijača unutar vlastite grupe. Svima, i novim i starim članovima, nasilje je način da pokažu da više nisu deca i da se dokažu kao „pravi i opasni“ navijači.

U TV serijalu „Dosije navijač“, članovi pojedinih navijačkih grupa su govorili o svojim iskustvima, kao, na primer: „Dobiješ zadatke, ako ih ispunjavaš kako treba, tako napreduješ. To je značajan momenat kada napreduješ kao navijač, kada pokažeš dovoljno odvažnosti i hrabrosti. Napreduje se ako pokažeš da „imaš muda“. Kroz sukobe se iskristalizuje ko je ko, ko je za vođu, veće ili manje grupe, ko je možda infiltriran policijski doušnik. Zato se svi trude da pokažu koliko mrze policiju da ne bi na njih pala sumnja“ (RTS, 2008). Vrbuju se učenici osnovnih ili početnih razreda srednje škole. Ti dečaci za godinu-dve postaju najluđi u grupi, dokazuju se i rade najprljavije poslove za vođe (Lalić, 2013).

Ritualna teritorijalnost navijačke grupe, u, i izvan sportskih arena, podrazumeva nasilno prisvajanje delova grada, ili delova tribina domaćeg stadiona koji se smatraju kontrolisanom teritorijom određene navijačke grupe. To podrazumeva „odbranu teritorije“ svim pa i fizičkim silama, kažnjavanje za pokušaj brisanja „svojih“ grafita, ili druge „povrede“ vazdušnog, asfaltnog ili fasadnog prostora unutar bloka zgrada koji se označava kao teritorija određene navijačke grupe. Važna osobina navijačkih grupa je teritorijalnost prostora koji određena navijačka grupa zauzima na tribinama stadiona. I određene krajeve grada u kojima oni žive i skupljaju se pred utakmicu (npr. Dorćol, „epicenar ludila“ Zvezdinih navijača) označavaju grafitima i organizovano brane od navijača protivničkih timova, i svih onih, makar bili deca, sa obeležjima „pogrešnog“ kluba (Mršević, 2014c: 88). U Novom Sadu se, na primer, desila serija napada po školama na učenike sa obeležjima Zvezde i Partizana. Postoji i mit o delovima grada u Beogradu „zabranjenim“ za navijače jednih ili drugih „većitih“. Navijači FK „Vojvodine“ iz dela grada „Blok“ koji pripadaju grupi „Firma“ krenuli su u svojevrsno „zavođenje reda“ po sistemu „naš klub - naš grad“. Pod parolom, „Budi Novosađanin, navijaj za Vojvodinu! Šta traži neko u Novom Sadu u dresu Crvene zvezde ili Partizana“, oni pokušavaju na sve načine da izvrše pritisak na decu koja navijaju za beogradske klubove, žele da ih zaplaše i da im poruče da treba da navijaju za klub iz svog grada (Ekipa Press, 2011). Upadi publike na terene i tuče između navijačkih grupa postale

su učestale. Svaka grupa je gonjena željom za potvrđivanjem, sukobima s protivnicima i demonstriranjem svoje nadmoći, pravom žudnjom da bude viđena i prepoznata, željom za osvetom zbog poraza ili produženjem pobjedničkog slavlja, nastojala osvojiti suparničku tribinu (Bodin i dr., 2007: 29).

Do ritualnog ujedinjavanja inače ljuto rivaliziranih navijačkih grupa dolazi u nameri sinergizovanja zajedničkih snaga radi efikasnijeg nasilnog obračuna sa navijačima iz susjednih država, ili učesnicima parade ponosa. Nije redak ni fenomen ujedinjenja navijača radi nekog zajedničkog cilja koji se, po pravilu, postiže ekstremnim nasiljem udruženih snaga. Jedan od tih poznatih ciljeva je bilo udruživanje navijača radi sprečavanja održavanja „Parade ponosa“ pod okriljem desničarskih organizacija, mimo kojih postoji i osnovana sumnja da su neredne naložile i pojedine političke partije, crkve. Razlog udruživanja su i zajednički interesi, zajedničke vrednosti (Mršević, 2014b: 229). Poznato je i da su se navijači Partizana pridružili protestima koje su izražavali širom zemlje navijači Zvezde u traženju „pravde za Uroša“.¹⁴

Serija Insajder u dve epizode emitovane tokom 2010. godine pod nazivom „Nasilje uz blagoslov“, nastavak serijala „Nemoć države“, koji je izazvao brojne reakcije i pretnje novinarima Insajdera, takođe otkriva korene saradnje, odnosno da ekstremni navijači i ekstremni desničari u incidentima učestvuju zajedno, dok imaju podršku pojedinaca iz Srpske pravoslavne crkve (SPC), ali i pojedinih stranaka (Stanković, 2010).

Zaključak

Viktimizacija sportskim nasiljem predstavlja eskalaciju sukoba vrednosno dezorijentisanih ljudskih zajednica poremećenih vrednosti (Dimitrijević, 2015). Taj sukob ljudskih zajednica koji čini srž sportskog nasilja, jedna je, još uvek, nedovršena priča, pa ima i onih koji kao zastrašujuć, ali mogući kraj, vide pobjedu huliganskih plemena (Čolović, 2000), što bi kao neka negativna i neželjena utopija značilo ogromno povećavanje broja svih žrtava sportskog nasilja. Ta negativna vizija ipak predstavlja, pre svega, jednu retoričku hipotezu, i neće se ostvariti, između ostalog, i zbog egzistencijalne zainteresovanosti svakog društva da se procesi viktimizacije preveniraju, a broj rizičnih

---

¹⁴ Mišić, koji je u vreme napada bio nepoznat u navijačkim krugovima, na suđenju za napad na žandarma Trajkovića imao je šest branioca. Odbranu Uroša Mišića plaćali su Crvena zvezda, „delije“, ali i „grobari“, i ona je koštala najmanje 80000 evra.

situacija i žrtava redukuje. Kako je prevencija viktimizacije, takođe, i jedan od puteva prevencije zločina (Ignjatović, 2008: 179), jasno je da je prevencija bilo kog od pomenutih procesa viktimizacije sportskim nasiljem, dobar put smanjivanju nasilja gomile i huliganizma.

U smislu prevencije, Savet Evrope je preporučio ohrabrivanje nacionalnih sportskih saveza da vode promotivne kampanje tolerancije i fer pleja, kao redovni deo svojih svakodnevnih aktivnosti, pri čemu se fer ponašanje i tolerancija u sportu mora smatrati kao norma, a ne kao izuzetno ponašanje. Jer kada se društvena kohezija identifikuje kao cilj od izuzetnog značaja, aktivnosti usmerene ka jačanju tolerancije i fer pleja moraju da budu kontinuirano izvođene i intenzivirane (Final Statement, 1998). Preporučuju se još i politike kontrolisanog tiketinga, zabrana ulaska na stadione za one koji su prouzrokovali i učestvovali u incidentima (što onemogućava prisustvo utakmicama ne samo jednog kluba ili u jednoj zemlji, već i u drugim zemljama Evrope), pretres publike na ulazu radi sprečavanja unošenja nedozvoljenih predmeta. Važan je, takođe, rad sa navijačima u sprovođenju edukativnih i sociokulturnih projekata sa ciljem promocije i nagrađivanja najboljih navijačkih klubova, njihovih organizatora, inicijativa prikupljanja sredstava i ohrabrivanje navijača da organizuju sopstvene redare (Council of Europe, 2005b).

Ali odgovor na pitanja kako spasiti društvo od huligana, pa i huligane od njih samih, odnosno kako prevenirati sportsko nasilje, je kompleksan i ne sadrži rešenja koja se odnose samo na njih kao aktere sportskog nasilja. Odgovor mora nužno da ide dublje u pozadinu problema ciljajući na sve one vidljive i nevidljive (ali aktivne) aktere u ritualizovanju, koji dopuštaju i koriste sportsko nasilje u sportske i vansportske svrhe. Krajnji cilj je, svakako, znatno redukovanje svih oblika nasilja, pa i nasilja gomile, odnosno sportskog nasilja uopšte. Zbog toga je pravi i jedini strateški odgovor nužnost dosledne izgradnje društvenog integriteta sa njegovim vrhunskim vrednostima, održivim razvojem, vladavinom prava i posebno, kvalitetom života (Šuković, 2013: 116) koji predstavlja ambijent sa izgrađenim mehanizmima protiv svakog vida nasilja i viktimizacije.

Literatura

Bodin, D., Robène, L., Héas, S. (2007) *Sport i nasilje u Evropi*. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.

Božović, R. (2007) Agresija i nasilje u sportu. *Sociološka luča*, 2, str.100-105.

Čomić, M. (2012) *Nasilje u sportu*. (neobjavljen seminarski rad odbranjen 2012. u okviru predmeta Fenomenologija nasilja). Novi Sad: Fakultet za evropske pravne i političke studije.

Dunning, E. (1994) The Social Roots of Football Hooliganism: A Reply to the Critics of the 'Leicester School'. U: R. Giulianotti, N. Bonney, M. Hepworth (ur.) *Football, Violence and Social Identity*, London: Routledge, str.10-36.

Đulijanoti, R. (2008) *Sport, kritička sociologija*. Beograd: Clio.

Ignjatović, Đ. (2008) *Kriminologija*. Beograd: Pravni faklter Univerziteta u Beogradu.

Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) *Kriminologija*. Niš: Peli-kan Print.

Mirić, F. (2011) Komponente afekata u strukturi ličnosti maloletnika sa delinkventnim ponašanjem, *Temida*, 3, str. 79-91.

Mršević, Z. (2014a) Rituali sportskog nasilja. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2, str 9-33.

Mršević, Z. (2014b) *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Mršević, Z. (2014c) *Zločin mržnje, govor mržnje i grafiti mržnje – razumevanje povezanosti, odgovori na pretnje*. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava.

Plavšić, P., Igrutinović S. (2014) Tolerancija ili nasilje – istraživanje i medijska slika. U: B. Bošković (ur.) *Menadžment bezbednosti sportskih takmičenja*, Beograd: Fakultet za sport Univerziteta Union, str. 19-25.

Savković, M., Đorđević. S. (2010) *Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Simonović, Lj. (1995) *Sport, kapitalizam, destrukcija*. Beograd: Lorika.

Šuković, D. (2013) *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Internet izvori

Agencije (2014, 21. novembar) Ubijen navijač Zvezde u Istanbulu, Politika, Hronika. Dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ubijen-navijac-Zvezde-u-Istanbulu.lt.html>, stranici pristupljeno 1.1.2015.

Anastasovski, I. (2012) Nasilje u sportu kao zlo jednog društva, Savremeni sport. Dostupno na: <http://www.savremenisport.com/osnove-nasilje-u-sportu-kao-zlo-jednog-drustva.html>, stranici pristupljeno 21.8.2014.

Bećagović, M. (2015, 5. februar) Haos na afričkom kupu: navijači Gane umalo linčovani a njihova selekcija u finalu. Dostupno na: <http://sport.blic.rs/Fudbal/Svetski-fudbal/267222/Haos-na-Africkom-kupu-Navijaci-Gane-umalo-lincovani-a-njihova-selekcija-u-finalu>, stranici pristupljeno 16.3.2015.

B92 (2005, 16. juni), Hrvatski huligani divljali, povređeni Ćirić i Kuljača. Dostupno na: http://www.b92.net/sport/vaterpolo/vesti.php?yyyy=2003&mm=06&dd=16&nav_id=111323, stranici pristupljeno 16.3.2015.

B92 (2009, 22. maj) To NISU navijači, To NISU huligani, TO SU KRIMINALCI, Insajder. Dostupno na: http://www.youtube.com/watch?v=8vKJASLC_z4, stranici pristupljeno 19.1.2015.

B92 (2011, 6. februar) Ranjen vođa grupe „Alkatraz“. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=02&dd=06&nav_category=16&nav_id=490928, stranici pristupljeno 20.8.2014.

B92 (2011, 12. april) Kriminal i fudbal, ma ko kaže? Insajder. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=04&dd=12&nav_category=120&nav_id=505652, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Council of Europe (2005a) Overview of the National Reports for the Period 2003-2004 on the Implementation of the European Convention on Spectator Violence. Strasbourg: T-RV (2005)4. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Commitments/violence/T-RV_2005_04_EN_OverviewNatReports2003-04_LIGTHINTERNET.pdf, stranici pristupljeno 19.3.2015.

Council of Europe (2005b) Prevention of Violence in Sport. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg4/sport/resources/texts/T-RV_2005_08_EN_Rapport_Lisbonne_FINAL_rev.pdf, stranici pristupljeno 16.3.2015.

Dimitrijević, M. (2015, 3. februar) Kraha nametljivog multikulturalizma, Politika, Kultura. Dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Krah-nametljivog-multikulturalizma.lt.html>, stranici pristupljeno 17.3.2015.

Čolović, I. (2000) Politika nasilja na stadionima: fudbal, huligani i rat. Beograd: Biblioteka XX vek. Dostupno na: <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/30514-Fudbal-huligani-rat.html>, stranici pristupljeno 17.3.2015.

Čurgus, V. K. (2007, 9. maj) Nasilje u sportu i mediji, B92 Info. Dostupno na: <http://www.b92.net/info/download.phtml?398239,0,0>, stranici pristupljeno 17.3.2015.

Ekipa Pressa (2011, 19. februar) Huligani zavode teror po školama, decu biju zbog Zvezde i Partizana! Press, Info politika. Dostupno na: <http://www.pressonline.rs/info/politika/151618/decu-biju-zbog-zvezde-i-partizana.html>, stranici pristupljeno 20.3.2015.

Ekipa Vremena (2013, 7. novembar) Bande Beograda – nasilje navijačkih grupa, Vreme, br 1192. Dostupno na: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1149240>, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Final Statement (1998) 2nd Round Table on Sport, Tolerance and Fair Play. Lisbon, 20. November 1998. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg4/epas/resources/texts/Final-statement1998_en.pdf, stranici pristupljeno 18.3.2015.

Internacionalni (2015, 29. januar) Krvava kopačka Baneta Ivanovića ide na Čelsijevu akademiju! Supersport.rs. Dostupno na: <http://www.supersport.rs/fudbal/internacionalni/21662/krvava-kopacka-baneta-ivanovica-ide-na-celsijevu-akademiju-foto.html>, stranici pristupljeno 20.1.2015.

Kočović, N. (2015, 29. januar) Fudbalski klub Novi Pazar objavio rat huliganima, Blic, Sport. Dostupno na: <http://sport.blic.rs/Fudbal/Domaci-fudbal/266809/Fudbalski-klub-Novi-Pazar-objavio-rat-huliganima>, stranici pristupljeno 18.3.2015.

Lalić, A. (2013, 12. jul) „Firma“ i „Korida“ ratuju za narko-tržište, Blic, Hronika. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/393047/Firma-i-Korida--ratuju-za-narko-trziste>, stranici pristupljeno 17.3.2015

Nedeljković, N.M., Pantić, N. (2013, 7. novembar) Paravojska na tribinama, Večernje novosti. Dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:462461-Paravojska-na-tribinama>, stranici pristupljeno 19.1.2015.

Nikolić, D. (2014, 26. novembar) Odložena vaterpolo utakmica Partizan – Galatasaraj. Blic, Sport. Dostupno na: <http://sport.blic.rs/Ostali-sportovi/Sportovi-navodi/263416/Odlozena-vaterpolo-utakmica-Partizan-Galatasaraj>, stranici pristupljeno 8.3.2015.

Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2012. godinu (2013), Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Dostupno na: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/izve%C5%A1taji/izve%C5%A1taji>, stranici pristupljeno 16.3.2015.

RTS (2008, 18. novembar) Dosije navijači 5/7, Samo navijači. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=xmdEt722Drg>, stranici pristupljeno 19.1.2015.

RTS (2013, 26. april) Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – Dosije navijači“. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=RPwDFDx3Ro8>, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Simonović, Lj. (2013) *Prilog navijačkom pitanju: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija“* Beograd: Crvena Kritika. Dostupno na: <http://www.crvenakritika.org/politika/113-prilog-navijakom-pitanju>, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Simonović, B., Otašević, B., Đurđević, Z. (2014) Kriminalne kariere vodij nogometnih navijaških skupin v Srbiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 2, str. 108-120. Dostupno na: <http://www.policija.si/index.php/publikacije/74393-rkk-2014-2>, stranici pristupljeno 17.3.2015.

Stanković, B. (2010, 29. novembar) Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder. Dostupno na: http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&yyyy=2010&mm=11&nav_id=513342, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Status (2011, 2. jun) Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, Blic. Dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/257566/Basara-i-Tadic-oci-u-oci>, stranici pristupljeno 20.8.2014.

Tanjug, (2014, 22. novembar) FK Novi Pazar: Osuđujemo ubistvo, ali utakmicu treba igrati! Blic, Sport. Dostupno na: <http://sport.blic.rs/Fudbal/Domaci-fudbal/263198/FK-Nov-Pazar-Osudjujemo-ubistvo-ali-utakmicu-treba-igrati>, stranici pristupljeno 16.3.2015.

Vučičević-Miladinović (2010, 10. decembar) Psihologija navijača: bejzbolka umesto zastave, *Preko ramena – online časopis*. Dostupno na: <http://www.prekoramena.com/t.item.24/psihologija-navijaca.html>, stranici pristupljeno 1.3.2015.

Fans and Sport Events' Audiences as Victims of Violence Induced by Sport

The paper analyzes causes and mechanisms of victimization by sports violence, as well as the typology of victims and those responsible actors of sports violence. The aim of the paper is to point out, through an analysis of the individual situations of ritualized sports violence, that the suffering of victims of sports violence comes in the system of ritualized forms of relations and behaviors related to sport and organized fan groups, as well as that the victims are the most numerous among fans and the audience. The paper provides an overview of different types of sports violence rituals that result in victimization of individuals or groups.

Key words: victims, sports violence, mob violence, rituals, society of integrity with mechanisms of violence prevention.